

A Habsburgok pénzügyi-katonai állama

The sinews of Habsburg power: Lower Austria in a fiscal-military state, 1650–1820. Oxford University Press, Oxford, 2018. 460 + XX oldal

A modellek, így a történetírásban használatosak is mindig leegyszerűsítene. Egy-egy jelenségkör bizonyos vonásait kiemelik, míg másokat háttérbe szorítanak. Ezáltal lesznek képesek arra, hogy a megalkotói szándékai szerint fontos összefüggésekre irányítsák a figyelmet. Emellett a modellek pusztán eszközök, amelyeket a megismerés szolgálatába állítanak. Túl hosszú ideig tartó használatuk során szükségszerűen elkopnak, és az a soruk, hogy végül félretegyék őket újabb, egyelőre élesebb szerszámok kedvéért. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a kora újkori Európa történetének értelmezését az elmúlt évtizedekben meghatározó egyik koncepciónak, a konfeszionalizációs elméletnek is lassan ez lesz a sorsa.¹ Egy további modell viszont mostanában lépett be a rivaldafénybe – legálábbis ami a magyar történetírást illeti.²

A pénzügyi-katonai állam koncepciója persze nem most született. A fogalom John

Brewer alkotása, aki a 18. századi Nagy-Britanniát írta le vele.³ Hamish Scott definíciója szerint pénzügyi-katonai államról akkor beszélhetünk, ha a kormányzat „azért adóztat és azért vesz fel hiteleket, hogy háborút viselhessen”.⁴ Ehhez persze hozzá kell tennünk azt is, hogy míg a védelmi kiadások 2017-ben még az Amerikai Egyesült Államok szövetségi költségvetésében is csak 15%-ra rúgtak, addig a kora újkor államaiban a hadi költségek az állami kiadásoknak nem kevesebb mint 70–85%-át tették ki.⁵ Ahogy a konfeszionalizációs „paradigma” a felekezetiiségnek és felekezetszerveződésnek a kora újkor első évszázadait determináló fontosságára mutatott rá, úgy a „pénzügyi-katonai állam” koncepciója a háborúskodásnak és forrásai előteremtésének központi jelentőségét hangsúlyozza – elsősorban a kora újkor második felében. A magyar történetírás számára nemcsak a 2018. június 19-én a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében e témában rendezett konferencia bír ezért kiemelt fontossággal (ennek előadásainak szentelte a Századok a 2018. évi 5. számát),⁶ hanem az Osztrák Tudományos

¹ Vö. Tusor Péter: *Felekezetszerveződés a kora újkorban*. Vigilia, 73. évf. (2008) 1. sz. 12–18.; Kármán Gábor: *A konfeszionalizáció hasznáról és káráról. Egy paradigma margójára*. In: Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség*. A Hajnal István Kör 2011. évi győri konferenciájának kötete. Budapest, 2013. 27–40.

² Kenyeres István: *Bevezető*. Századok, 152. évf. (2018) 5. sz. 937.

³ Brewer, John: *The sinews of power: War, money and the English state, 1688–1783*. London, 1989.

⁴ Scott, Hamish M.: *The Habsburg fiscal-military state in international perspective*. In: Godsey, William M. et al (eds.): *The Habsburg monarchy as a fiscal-military state c. 1648–1815*. Oxford, megjelenés előtt, 15.

⁵ Ifj. Barta János: *„Napkirályok” tündöklése (Európa a 16–18. században)*. Debrecen,

1996. 76. Barta János adatai a 16. század közepi Spanyol Királyságra vonatkoznak (80%), Nagy Péter cár államára (85%), Poroszországra 1740-ben (85%), illetve a forradalom előtti Franciaországra (70%). Michael Hochedlinger szerint a Habsburg-monarchiában békeidőben is 50%-ra rúgtak a katonai kiadások az állami kiadásokon belül, azonban háború esetén ez az arány 90% fölé is ugorhatott. Hochedlinger, Michael: *The Habsburg Monarchy: From 'Military-Fiscal State' to 'Militarization'*. In: Storrs, Christopher (ed.): *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe: Essays in honour of P.G.M. Dickson*. Farnham–Burlington VT, 2009. 63.

⁶ A tematikus számban B. Szabó János, Ágoston Gábor, Korpás Zoltán, Sashalmi Endre, Kenyeres István és Pálffy Géza, Oross András, Szántay Antal, valamint Schramek László Péter tanulmányai olvashatók.

Akadémia amerikai kutatójának, Willam D. Godsey-nak szintén 2018-ban az Oxford University Pressnél megjelent könyve is.

Az Ausztria kései rendiségének kutatója-ként ismert Godsey⁷ ebben a rendkívül adatgazdag és így nagy meggyőző erejű monográfiában azt a tézist bizonyítja, hogy a Habsburg-monarchia rendjei nem hogy elsorvadtak volna a harmincéves háború után kezdődő korszakban, hanem jelentőségük éppen hogy nőtt, és támogatásuk döntően hozzájárult ahhoz, hogy a Habsburgok állama érett pénzügyi-katonai állammá fejlődött a 18. században. Az elitek sikerrel mobilizált támogatása döntő fontosságú volt túlélése szempontjából, sőt abban is, hogy a sorozatos kihívásokra sikeres választ adva Európa egyik nagyhatalmaként lépjen be a modern korba. A könyvből igen alaposan megismerhetjük a rendek összetételét, tisztviselőit és intézményeit is, jóllehet Godsey sajnálatos módon nem ad csoportszintű elemzést: inkább pályafutásokat ismertet, egyes személyekről beszél, mintsem általános megállapításokra törekedjen.

Míg tehát a „nemzetépítés” hagyományos történeti narratívái azt hangsúlyozzák, hogy a harmincéves háború után is fegyverben tartott Habsburg állandó hadseregre támaszkodva az uralkodó véglegesen a rendiség fölé kerekedett, mint mindenütt a közép-európai térségben,⁸ Godsey véleménye

ezzel szögesen ellenkező. Előfutárként Robert Evansnak a Habsburg-monarchia integrációja tekintetében hangsúlyozott, kulturális faktorokra összpontosító szemléletét⁹ nevezi meg, továbbá a rendek és az uralkodó viszonyát illetően a kooperációt hangsúlyozó újabb műveket,¹⁰ de az a munka, amelynek nyomdokaiba szegődik, egyértelműen Peter Dicksonnak a Mária Terézia-kor állami pénzügeit feldolgozó, a megérdemeltől jóval kisebb visszhangot kiváltó hatalmas monográfiája.¹¹ Godsey ugyanis Alsó-Ausztria példáján „a »pénzügyi-katonai állam« koncepcióját alkalmazza, hogy fényt derítsen a Habsburg kormányzatra és társadalomra”. (15. old.) Ahogy pedig részletesen bemutatja azt, miből finanszírozták a Habsburgok hadseregüket (amelynek létszáma az 1650. évi 24 500 főről a 18. századba lépve 100 000-re nőtt, majd az 1730-as években ennek duplájára, és II. József trónra lépése után a 300 000-es szinten állt, a napóleoni háborúk végeztével pedig elérte a félmillió), az olvasó a rendek meghatározó, sőt növekvő szerepével szembesül a hadseregellátás, az adóztatás és a hitelezés területén. A szerző egyenesen azt állítja, hogy a monarchia széttagoltsága, „összetett állam” jellege mindebben pozitív, sőt egyre fontosabb szerepet játszott, hiszen egy-egy tartomány rendjeinek hitelképességét autonómiájuk alapozta meg.

⁷ Lásd például: Godsey, Willam D.: *Nobles and nation in Central Europe: Free imperial knights in the age of revolution, 1750–1850*. Cambridge, 2004.

⁸ Lásd például: Oestreich, Gerhard: *Ständetum und Staatsbildung in Deutschland*. In: uő: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin, 1969. 281–289.

⁹ Evans, R. J. W.: *The making of the Habsburg monarchy 1550–1700: an interpretation*. Oxford, 1979. Vö. uő: *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Central Europe c. 1683–1867*. Oxford, 2006.

¹⁰ Lásd például: Ammerer, Gerhard – Godsey, William D. Jr. – Scheutz, Martin – Urbantsch, Peter – Weiss, Alfred Stefan (Hrsg.):

Bündnispartner und Konkurrenten des Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie. Wien–München, 2007.; Mat'a, Petr – Winkelbauer, Thomas (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Stuttgart, 2006. Lásd továbbá a szintén az alsó-ausztriai rendekről szóló legfrissebb munkát, amely szintén az abszolutizmus-paradigma megkérdőjelezéséből indul ki: Iwasaki, Suichi: *Stände und Staatsbildung in der frühneuzeitlicher Habsburgermonarchie in Österreich unter der Enns, 1683–1748*. St. Pölten, 2014.

¹¹ Dickson, P. G. M.: *Finance and government under Maria Theresia, 1740–1780*. 2 vols. Oxford, 1987.

A Habsburg állandó hadsereg „megszünetése”¹² így a rendiséget nem felszámolta, hanem új feladatokat adott annak: például Alsó-Ausztria rendjeinek egyfelől a hadbiztosító hálózaton keresztül annak ellátását, elszállásolását és logisztikai kiszolgálását kellett elvégeznie, másfelől pedig a fenntartására szolgáló összegeket előteremtenie. Az 1689 óta hosszabb időre előre megszavazott adóösszeg (*Rezzess*) mellé¹³ a kormányzatnál jóval hitelképesebb tartományi rendek vetettek fel hitelt (a kezdeti évtizedekben főleg saját gazdag tagjaiktól, a Godsey által vizsgált időszak vége felé egyre inkább a társadalom elég széles köreitől), és ezt közvetítették az uralkodónak, aki csak magasabb kamatra kapott volna kölcsönöket. Az „új pénzügyi-katonai rendszer” az 1670-es és 1720-as évek között felállt. Az osztrák örökösödési háborút és a hétéves háborút követő nagy reformok ugyan kizárták az alsó-ausztriai rendeket az igazságszolgáltatásból, létrehozták, majd megerősítették a regionális királyi igazgatás szerveit (*Kreisämter*), átszervezték a rendieket, sőt felszámolták a hadbiztosi struktúrát, és bevezették a sorozást, valamint új pénzügyi terheket róttak ki, a rendeknek az immár csak a hadsereg finanszírozására korlátozódó feladatai mégis egyre fontosabbá váltak. Hitelképességük szimbolikus garanciájaként – még a jozefin évtizedben is – évente adót ajánlottak meg, amelyet maguk szedtek azután be, s az (esetleg egyéb

állami jövedelmekkel együtt) jórészt az általuk folyósított hitelek fedezetéül szolgáltak. Így a rendiség fennmaradása már pusztán pénzügyi szempontok miatt is államérdek volt – ezt sem a felvilágosult abszolutizmus reformjai, sem a századforduló államférfiai nem kívántak kétségbe vonni.¹⁴

Az éves hadiadó összegét a haugwitz-i reformok keretében 1748-ban emelték több mint duplájára (ez az összeg ugyanis a korábban szokásos adók és kölcsönök éves összegével volt egyenlő), hogy azután a válsághelyzetekben sem ennek emeléséhez folyamodják a kormányzat, hanem különadók kivetéséhez és egyre növekvő mértékben hitelek felvételéhez, néha kölcsönök kikényszerítéséhez. Finanszírozási szempontból az osztrák örökösödési háború és a hétéves háború között a döntő különbség a hitelek mennyiségének drasztikus növekedése volt. Az alsó-ausztriai rendek háború végi hitelállománya az utóbbi esetben az előbbi hatszorosára rúgott.

A Habsburgok pénzügyi-katonai államának sikere leginkább a franciákkal való összevetésben domborodik ki – állítja William D. Godsey. Franciaországban az elitek elfordultak a monarchiától, a 18. század végén lényegében cserben hagyták, amikor az a 18. század második felének háborúi miatt csődbe ment, míg a Habsburgok pénzügyi-katonai állama az elitek segítségével végig menedzselni tudta hatalmasra növekvő

¹² Godsey rámutat arra, hogy a törökellenes harcok miatt valójában már a harmincéves háború előtt is voltak állandóan fegyverben tartott ezredek. Godsey: *The sineus*, 156.

¹³ Minthogy a hadiadó birodalmi szinten 1693-ban a Habsburg-monarchia hadikiadásainak még felét fedezte, két évvel később viszont már csak harmadát, és az osztrák örökösödési háború idején is csak 35%-át (Hochedlinger: *The Habsburg Monarchy*, 79., 81.), így a hitelfelvételek nyilvánvalóan előtérbe kerültek. Így 1729-re a Habsburg-monarchia állami kiadásainak nem kevesebb, mint 27%-a ment kamattörlesztésre. Scott, Hamish: *The Fiscal-Military State and International Rivalry*

during the Long Eighteenth Century. In: Storrs (ed.): *The Fiscal-Military State*, 38.

¹⁴ Korábban egy vitában Volker Press is annak a véleményének adott hangot, hogy a Habsburg-monarchiában a 18. század vége felé a hitelfelvétel képviselte a rendek legjelentősebb tehervállalását, ugyanakkor ez adta a legerősebb fegyvert a kezükbe az uralkodóval szemben. *Diskussionsbericht zur fünften Arbeits-sitzung von Kersten Krüger*. In: Baumgart, Peter (Hrsg.): *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen. Ergebnissen einer internationalen Fachtagung*. Berlin – New York, 1983. 384.

adósságát. Bár előbb a hétéves háború vége felé, majd az 1809. évi francia megszállást követően az összeomlás szélére került, intézményi változásokkal (beleértve az 1811. évi devalvációt is) azonban mindkétszer sikerült kilábalnia a csődből. A Habsburg-monarchia örökös tartományai rendjeinek az adózásban, hitelezésben és a hadseregellátásban játszott szerepe nélkül az állam nem tudta volna végigcsinálni az 1672 és 1718, az 1733 és 1763, végül az 1788 és 1815 közötti hosszú és egyre megterhelőbb háborús periódusokat. Mindeközben pedig végig fennmaradt a helyi szinten megkerülhetetlen nemesi-földbirtokosi elit és az állam érdekszövetsége.

A könyv megállapításainak értékeléséhez fontos tekintetbe venni azt a Godsey által is többször megemlítettényt, hogy a Habsburg-monarchia belső államadósságának finanszírozásában fontos szerepe volt a Bécsi Városi Banknak is a 18. század elejétől. Peter Dickson idézett adatai szerint a hétéves háború során az államkinctárba befolyt teljes 243 milliós bevételből közel 91 millió az osztrák tartományokból, több mint 110 millió a cseh korona tartományaiából, 42 millió pedig Magyarországról származott. Alsó-Ausztria 43 milliós részesedése meghaladta a Magyar Királyságét. Ebből a hadiadó 12 millióra rúgott, 6 millióhoz közelítettek a rendkívüli adók, mintegy 25 millió forintot folyósítottak hitelként az alsó-ausztriai rendek. Alsó-Ausztria rendjei így a szűk értelemben vett Csehország rendjeit több millióval megelőzve a monarchia második számú hitelezőjét jelentették – mert első helyen még mindig a *Wiener Stadt-Banco* állt. (244. old.)

Mint láttuk, a könyv szerint ennek a pénzügyi rendszernek a kulcsmozzanata a rendek hitelképessége volt, amely abból fakadt, hogy maguk szedték be azt az adót, amely részben az adósságszolgálatot fedezte. Így a rendszer Godsey szerint 1805-ben elérte korlátját, mivel a közel 33 milliós hitelek adósságszolgálatára 4-5%-os kamat mellett a nagyjából 2 milliós hadiadót már teljesen kimerítette. (368–369. old.) Felmerül azonban az a kérdés, hogy ha így áll a dolog, akkor vajon mi állt a Bécsi Városi Bank hasonló szerepe mögött. Tudniillik ez az intézmény az alsó-ausztriai rendeknél is jelentősebb hitelezője volt ekkor a monarchiának.¹⁵

A pénzügyi-katonai állam modellje adóztatással és hitelfelvétellel ugyanakkor nem az egyetlen lehetőség volt a 18. századi európai államok számára a nagyhatalmi versenyben való részvétel növekvő anyagi terhei jelentette probléma megoldására. Az időszak végén a forradalmi, majd napóleoni Franciaország nem a pénzügyi rendszeren keresztül, hanem közvetlenül az államapparátus erőszakszervezetei által érvényesített nyomás révén volt képes a társadalom erőforrásait mozgósítani, igencsak ütőképes hadsereget kiállítva – az orosz esetet ugyanez jellemezte már Nagy Péter korától fogva. Mindkettőre igaz persze, hogy két lábon álltak: az erős állam mellett kiemelkedő számú népességre is szükségük volt ahhoz, hogy sikeresek lehessenek. Hamish Scott ezért ezeket az országokat inkább katonai-pénzügyi államoknak nevezi őket, és Poroszországot is hozzájuk

¹⁵ Továbbá azt is fel lehetne vetni, hogy az adóbevételek által fedezett hitelek pénzügyi rendszerének plafonja az az állapot, amelyben az adók már csak a kamatokat fedezik, míg a törlesztéseket új hitelekkel rendezik. Ez adott esetben 2 milliós hadiadó mellett 5%-os kamatszinten 40 millió forint, 4%-os kamat mellett 50 millió forint adósságot jelentett volna. Hollandia éppen azért esett ki a nemzetközi hatalmi versenyből, mert belerokkant a spanyol örökösödési háború jelentette terhekbe,

ezért majdnem egy századdal később, 1804-ben is állami bevételeinek nem kevesebb mint 41%-a ment kamatfizetésre, írja Hamish Scott – vagyis ez az említett 100%-os szint egy kora újkori állam számára tényleg elérhetetlen lehetett, és reálisnak tűnik, hogy a Godsey által említett, körülbelül 74%-os szintet is katasztrofálisnak és meghaladhatatlannak érzékelték. Scott: *The Fiscal-Military State and International Rivalry*, 34–36.)

hasonlítja,¹⁶ Michael Hochedlinger pedig a brit pénzügyi-katonai állammal való összevetésben minden keleti példát inkább pusztán katonai államnak tart.¹⁷

Magyar szemmel olvasva Godsey kitűnő munkáját persze feltűnik egy-két pontatlanság. Gilleis Maria Oktavia nem Esterházy herceghez ment feleségül (100. old.), mert a hercegi rangot férje, gróf Esterházy József Antal csai halála évében örökölte bátyjától.¹⁸ Félrevezető a magyar országgyűlésre képviselőket küldő horvát szabort ugyanúgy diétának tartani, mint a magyart vagy az erdélyit. (29. old.) A szentgotthárdi ciszterci apátságot nem Klosterneuburg vette át a török kiűzése után (91. old.), hanem Heiligenkreuz.¹⁹ A szerző Derek Bealesre, illetve Anton Gindelyre hivatkozva állítja, hogy a magyar diétán eltörpült a püspökök mellett a három kolostor képviselése (295. old.), illetve hogy míg az osztrák tartományokban a rendek joga volt eldönteni, kit vesznek fel saját soraikba, addig a magyar országgyűlésen a rendeknek a királlyal kellett egyezségekre jutniuk. (296. old.) Valójában a magyar diétán nemcsak a felső táblán részvételi joggal rendelkező pannonhalmi főapát, pálos generális, premontrei helynök és

zágrábi nagyprépost képviselte a klérust a püspökök mellett, hanem az alsó táblára még vagy negyvenen lettek vagy személy szerint meghíva, vagy követként kiküldve. Másrészt bár a városok, szerzetesrendek vagy indigénák inkorporációjához valóban szükség volt a rendek beleegyezésére, hiszen erről ekkoriban már mindig a *decretum* rendelkezett, ha a magyar király valakinek főnemesi rangot adományozott, azt minden további nélkül meghívhatta mágnásként a felső táblára; továbbá, ha valakit országbárává, főispánná vagy a Királyi Tábla bírójává nevezett ki, az is részt vehetett a soron következő diétán. Ebben a tekintetben tehát a Habsburgok jogai magyar királyként szélesebbek voltak, mint osztrák főhercegeként.

Ezeknél az apróságoknál azonban jóval érdekesebbek a Godsey által felvetett kérdések, hiszen monográfiája arra ad számunkra lehetőséget, hogy alsó-ausztriai tükörben tekintsünk a 18. század magyar rendiségére, a Habsburg uralkodó és a magyar rendek viszonyára. Ha az osztrák (és cseh) rendek első sorban hitelforrásként voltak fontosak, vajon miért nem törekedett arra a kormányzat, hogy ugyanígy céljai szolgálatába állítsa Magyarországi rendjeit?²⁰ Talán az alsó-ausztr-

¹⁶ Scott: *The Fiscal-Military State and International Rivalry*, 48., 52. Ami a jóval kisebb porosz államot illeti, 18. századi sikere Peter Wilson szerint éppen azon nyugodott, hogy lehetőség szerint elkerülte a háborúskodást. Storrs, Christopher: *Introduction: The Fiscal-Military State in the 'Long' Eighteenth Century*. In: uő: *The Fiscal-Military State*, 9. Anglia a hosszú 18. század (1688–1815) több mint felében, hetven évig háborúzott, mert megvoltak rá a forrásai, a tévesen harciasnak tartott Poroszország viszont csak egyötödében. Scott: *The Fiscal-Military State and International Rivalry*, 43.

¹⁷ Hochedlinger: *The Habsburg Monarchy*, 62.

¹⁸ Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 4. köt. Pest, 1858. 86.

¹⁹ Forgó András: *Egyház – rendiség – politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017. 46–47.

²⁰ A kormányzat 1762-ben a magyar „előkelők” (*proceres*) gyűlésével vállaltatott garanciát Magyarország nevében tízmillió kölcsönre. Jóllehet ezt 1763 januárjában be is jelentették, a kölcsön felvételére a hét éves háború befejeződése miatt mégsem került sor. Stefancsik Benedek Konrád: *Az 1764/65-i pozsonyi országgyűlés*. Kassa, é. n. 4–5. A történekről pontosabban tudósít Horváth Mihály. Szerinte Mária Terézia a magyarországi erődítésekre 1,3 millióra, emellett pedig 10 millió kölcsönre számított Magyarországról. A kölcsönt 6%-os kamattal kérték, és három év alatt ígérték visszafizetését. A vármegyéktől, városoktól és magánszemélyektől előbb 263 000 forint készpénz gyűlt össze és 13 200 mérő gabona, majd második körben 113 052 forint ajándék és 165 700 forint kölcsön. A béke azonban véget vetett a gyűjtésnek. Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. 7. köt. Budapest, 1873. 341–342. Amennyire én tu-

riai rendek által mobilizált források Magyarországon rendelkezésre sem álltak értelmezhető mennyiségben? Vagy ha rendelkezésre álltak, egyéb célokra voltak felhasználhatók? Vajon a magyar földesurak számára az államkölcsonbe való befektetés hiánya inkább hátrányos volt vagy előnyös? Milyen alternatív befektetési lehetőségek voltak elérhetők? Egyfelől Benda Gyula alapos vizsgálatából tudjuk, hogy a Parraghy árvák esete bizonyítja: a 18. század második felében Magyarországon a gazdálkodásnál a kamat magasabb és biztosabb jövedelemforrás lehetett²¹ – másfelől ténylegesen magyar arisztokraták is jegyezték az alsó-ausztriai rendi hitelek-ből, azaz közvetve befektettek az államadós-ságba.²²

A *Rezess* Haugwitz kezdeményezésére történő megemlése 900 000 forintról valamivel 2 millió fölé végül is rendi érdek volt, mutat rá a szerző, hiszen a jórészt általuk folyósított háborús hitelek adósságszolgálatához magasabb adóbevételekre volt szükség. Az alsó-ausztriai rendek hitelezők lévén (minél gazdagabbak és befolyásosabbak voltak, annál inkább) érdekeltek voltak az éves hadiadó magas szinten tartásában. Ugyanez a magyar rendeknél viszont nem állt fenn. Ha ez volt az a tényező, amely Godsey szerint a 18. századi alsó-ausztriai tartománygyűlést a korábbiakhoz képest is megszélesítette, kezessé tette, akkor ennek hiányában egyértelmű, hogy a magyar rendiség egészen más partnere volt a 18. században a Habsburg uralkodóknak.

Jonathan Dewald modellje szerint a kora újkori nyugat-európai rendiség ugyan politikai síkon vereséget szenvedett az uralkodóktól a rendi dualizmus csataterén, de az abszolutizmus sikere mögött a nemességgel kötött kompromisszum állt, amely a továbbra is biztosított helyi szintű hatalomgyakorlás mellett a nemeseknek a királyi hivatalokban és a hadseregben fenntartott fizetett állásokon nyugodott.²³ Ennek a modellnek az egyik változata lehet tehát az osztrák, ahol a nemesek hitelezőként váltak az abszolút monarchák partnerévé. Mivel mindkét fejlődésmenet eredménye az volt, hogy az eliteket az állam törekvéseinek szolgálatába állították, történelmi léptékben is fontos ténynek tűnik az, hogy ez Magyarországon nem volt így a 17–18. században, sőt még a 19. század nagyobbik felében sem. Talán fogalmazhatunk úgy, hogy az alsó-ausztriai rendek feladatot vállalva az állandó hadsereg ellátásában, illetve a Habsburg állam katonai kiadásait meghitelezve „bérleti díjjal váltották meg privilegizált helyzetüket” (155. old.), a magyar rendek viszont az osztrákokkal ellentétben nem váltak pusztán „privilegizált testületté”, amely csupán egy a társadalmi csoportok között (356. old.), hanem anakronisztikus módon maguk alkották a *regnumot*, az „ország”-ot, és legalább annyira politikai ellenfelei voltak az uralkodónak, mint amennyire vele együtt működő partnerek.

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

dom, végül 1792-ig a magyar rendek nem váltak részt a birodalom hitelfelvételeiből.

²¹ Benda Gyula: *Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén. Parraghy László hagyatéka*. In: uő: *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2006. 276.

²² Godsey, William M.: *War, government and society in the eighteenth-century Habsburg monarchy*. Előadás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetében 2019. március 1-jén.

²³ Dewald, Jonathan: *Az európai nemesség, 1400–1800*. H. n., 2002. 135–138.